

**КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ
ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ**

У статті на основі аналізу наукових поглядів вчених і норм чинного законодавства України здійснено класифікацію техніко-криміналістичних засобів, які використовуються під час розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту. Під такою класифікацією пропонується розуміти процес поділу техніко-криміналістичних засобів досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, на групи за наперед встановленими критеріями класифікації, які вказують на їхні найсуттєвіші ознаки.

Ключові слова: класифікація, техніко-криміналістичний засіб, розслідування злочинів, порушення, правила безпеки руху, транспорт.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых и норм действующего законодательства Украины осуществлена классификация технико-криминалистических средств, используемых при расследовании преступлений, связанных с нарушением правил безопасности движения или эксплуатации транспорта. Под такой классификацией предлагается понимать процесс разделения технико-криминалистических средств досудебного расследования преступлений, связанных с нарушением правил безопасности движения или эксплуатации транспорта, на группы по заранее установленным критериям классификации, которые указывают на их существенные признаки.

Ключевые слова: классификация, технико-криминалистическое средство, расследование преступлений, нарушения, правила безопасности движения, транспорт.

In the article, on the basis of the analysis of scientific views of scientists and the norms of the current legislation of Ukraine, the classification of technical and forensic means used in the investigation of crimes related to violation of rules of safety of movement or operation of transport has been made. This classification proposes to understand the process of separation of technical and forensic means of pre-trial investigation of crimes connected with violation of rules of safety of movement or operation of transport, to groups according to predefined criteria of classification, which indicate their most essential features.

Key words: classification, technical and forensic means, investigation of crimes, violations, traffic safety rules, transport.

Вступ. В основі техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, перебуває діяльність суб'єктів таких правовідносин. Розкриваючи сутність суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод, акцентовано увагу на тому, що вони є особами, які, керуючись законодавчими приписами, використовують відповідні техніко-криміналістичні засоби, у результаті чого й здійснюється таке забезпечення. А тому визначення сутності техніко-криміналістичних засобів і встановлення окремих їх видів відіграє значну роль в аспекті дослідження особливостей техніко-криміналістичного забезпечення злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту.

© КАРПЕНКО Д.О. – здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Постановка завдання. Метою статті є здійснення класифікації техніко-криміналістичних засобів, які використовуються під час розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту.

Результати дослідження. Окремі питання класифікації техніко-криміналістичних засобів, які використовуються під час розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, розглядалися в роботах М.М. Міхесенка, В.Т. Нора, С.М. Стахівського, Л.Д. Удалової, В.П. Шибики, М.Є. Шумила, П.С. Елькінда, Л.М. Карнесової, О.М. Ларіна й інших. Однак єдиного комплексного дослідження визначеної проблеми так і не було проведено.

Розкриття сутності техніко-криміналістичних засобів забезпечення досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, здається неможливим поза встановленням окремих видів таких засобів. З огляду на те, що сьогодні існує багато техніко-криміналістичних засобів, які використовуються й під час здійснення розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень, встановлення й аналіз їх видів доречно проводити із здійсненням їх наукової класифікації. Класифікацію техніко-криміналістичних засобів досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, треба розуміти як процес поділу таких засобів на групи за наперед встановленими критеріями класифікації, які вказують на їхні найсуттєвіші ознаки.

У спеціальній літературі наводять різні класифікації технічних засобів, які застосовують у судовій і правоохоронній діяльності. Як зауважує авторський колектив підручника «Криміналістика. Кредитно-модульний курс» за редакцією П.Д. Біленчука, перевагу віддають розподілу технічних засобів на змішаній основі: за галуззю наукового знання, суб'єктом застосування та цільовим призначенням [1, с. 192]. Проте, на нашу думку, більш вдалою є позиція Ж.В. Удовенко, яка під час дослідження особливостей криміналістичного забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві піддала сумніву можливість застосування наведеного критерію. Вчений вважає, що застосування даного критерію не є чітким, оскільки немає різниці між приладами й апаратурою. Інструмент теж у низці випадків може називатися приладом (мікрометр, вимірвальна лупа тощо) [2, с. 106–107]. А тому даний критерій поділу технічних засобів не буде розглядатися нами.

Також зазначимо, що такий критерій класифікації техніко-криміналістичних засобів, як їхнє цільове призначення, не представляє інтересу в контексті досліджуваного питання. Адже їхнє цільове призначення чітко визначено в роботі – це засоби, за допомогою яких здійснюється техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту. Йдеться про техніко-криміналістичні засоби, які використовують працівники патрульної поліції, слідчі, слідчі-криміналісти, спеціалісти, експерти, працівники оперативних підрозділів, слідчо-оперативні та слідчі групи, експертні установи, групи експертів. Найбільший інтерес для нас становить такий критерій класифікації техніко-криміналістичних засобів, які використовуються під час розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, як галузь наукового знання.

Досить вдалою здається позиція авторського колективу підручника «Криміналістика» за загальною редакцією Р.С. Белкіна, який технічні засоби, що були запозичені з інших галузей знань, але перетворені, пристосовані для цілей розкриття злочинів, відносить до третьої самостійної групи таких засобів [3, с. 129]. Також справедливою виглядає думка О.В. Таран, яку науковець наводить під час дослідження особливостей техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці. Так, зазначається, що техніко-криміналістичні засоби широко застосовуються під час огляду місця події, обшуку, відтворення обстановки й обставин події та інших слідчих дій, а також під час проведення оперативно-розшукових заходів. Арсенал техніко-криміналістичних засобів досить значний – це не лише засоби, спеціально розроблені для криміналістичних цілей, а й засоби, які запозичені із загальної техніки та використовуються без будь-яких змін. Крім того, це також засоби, запозичені з інших галузей науки і техніки та пристосовані для криміналістичних потреб [4, с. 154–155].

Отже, аналіз наведених позицій свідчить, що техніко-криміналістичні засоби, які використовуються під час розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, варто класифікувати на: 1) загальні технічні засоби; 2) технічні засоби, що використовуються в інших галузях знань і були пристосовані для потреб техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування наведеної категорії злочинів; 3) спеціаль-

но створені для здійснення техніко-криміналістичного забезпечення досліджуваної діяльності засоби.

Подальше вирішення поставленого наукового завдання передбачає необхідність наведення та розкриття сутності окремих технічних засобів, які використовуються під час розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, відповідно до обраних критеріїв їх класифікації. Звичайно, у межах наукової праці, з огляду на вимоги щодо об'єму дослідження, ми не зможемо назвати абсолютно всі техніко-криміналістичні засоби, що використовуються під час досудового розслідування даної категорії злочинів. Кількість таких засобів дуже велика, постійно виникають нові засоби, а також форми застосування вже наявних, внаслідок чого вони набувають нового вигляду. Нами будуть названі лише основні з таких засобів, поза використанням яких, здебільшого, досудове розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту або взагалі неможливо провести, або його ефективність ставиться під сумнів. Водночас аналіз відповідного техніко-криміналістичного засобу буде здійснено з урахуванням віднесення його до окремої групи згідно з названими вище критеріями їх класифікації.

Так, чільне місце серед техніко-криміналістичних засобів, які використовуються під час розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, посідають засоби вимірювання або ж вимірювальні пристрої. У криміналістичній енциклопедії вимірювальний пристрій визначають як засіб вимірювання, котрий надає можливість безпосередньо вираховувати (реєструвати) значення вимірювальної величини. Найбільш розповсюдженими є вимірювальні засоби прямої дії, в яких здійснюється перетворення вимірювальної величини, а також вимірювальні засоби, в яких вимірювальна величина порівнюється з відповідною мірою. У слідчій практиці найбільше використовуються порівняльні вимірювальні засоби, хоча іноді використовуються вимірювальні засоби прямої дії. В експертній практиці застосовуються вимірювальні засоби прямої дії – безпосередньо або в комплексі з електронно-обчислювальними машинами [5, с. 86–87]. Серед найрозповсюдженіших вимірювальних засобів, що використовуються під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, варто назвати рулетку.

Рулетка використовується багатьма суб'єктами техніко-криміналістичного забезпечення досліджуваної діяльності: патрульними поліцейськими, слідчими, експертами, спеціалістами тощо. Незважаючи на простоту даного засобу, без його використання не можуть бути проведені ні огляд місця дорожньо-транспортної пригоди, ні в більшості випадків слідчий експеримент. Рулетка обов'язково повинна бути в арсеналі названих вище суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення. До того ж існують деякі особливості використання даного засобу вимірювання, пов'язані з його застосуванням саме як техніко-криміналістичного засобу.

У практиці досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, суб'єктам такої діяльності доцільно мати при собі принаймні дві рулетки. Так, перша використовується для здійснення заміру незначних відстаней – до 10 метрів. І тому, відповідно, стрічка такої рулетки повинна бути довжиною 10 метрів. Довжина вимірювальної стрічки другої рулетки має дорівнювати 50 метрам. Така рулетка, маючи досить компактні розміри, вже дозволяє проводити вимірювання значних відстаней. Часто її довжини цілком вистачає під час здійснення досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту. Її зручно використовувати для: прив'язки транспортних засобів до сталих орієнтирів; замірів ділянок проїзної частини; здійснення замірів різноманітних об'єктів, що розташовані на значній відстані. Незайвою буде наявність і третьої рулетки, довжина вимірювальної стрічки якої буде дорівнювати 1–3 метрам. Такою рулеткою буде зручно користуватися коли треба зробити заміри в складно доступних місцях, наприклад, деформованих частин транспортного засобу. У такому разі доцільно використовувати металеву вимірювальну стрічку, оскільки вона, по-перше, не контактує із проїзною частиною, по-друге, тримає форму.

Якщо рулетка належить до загальних технічних засобів, то такий її аналог, як вимірювальне дорожнє колесо, варто вже віднести до технічних засобів, що були пристосовані до потреб криміналістичної науки. Даний технічний засіб можна порівняти з курвіметром – приладом, призначеним для вимірювання довжини кривих (звивистих) ліній. Він застосовується для вивчення планів, схематичних і масштабних планів, карт. З його допомогою легко можуть бути визначені відстані по топографічній карті. Прилад складається з обвідного коліщатка, з'єднаного системою передач зі стрілкою та циферблата з поділами. Під час руху коліщатка уздовж вимірюваної лінії

стрілка обертається по циферблату, у результаті чого можна одразу прочитати пройдену коліщатком відстань [6, с. 62]. Так само як курвиметр рухається по карті, вимірювальне дорожнє колесо рухається по проїзній частині та вимірює відповідні відстані. Такий засіб зручно використовувати під час здійснення замірів різноманітних поворотів дороги.

Окрім того, сьогодні розповсюдженим є використання електронного вимірювача відстані. Даний технічний засіб має ще одну назву – лазерна далекомірна рулетка. Арсенал таких засобів представлений багатьма виробниками: Bosch, Hilti, Leica, Laserliner, DeWalt, Carl Zeiss тощо. Такими пристроями можна вимірювати значні відстані, водночас залишаючись на місці. Так, наприклад, такий прилад, як Bosch GLM 250 VF Professional, може вимірювати відстані до 250 метрів із погрішністю ± 1 мм. А пристрій Carl Zeiss Victory 8x26 PRF – відстані до 1 300 метрів із погрішністю ± 1 м.

Під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, необхідним є використання такого технічного засобу, як екліметр. Він являє собою кутомірний прилад для вимірювання нахилу місцевості до горизонту. Прилад складається з візирної трубки з лімба, що має поділ у градусах, і схилю з індексом, щодо якого починається відлік кута нахилу трубки під час візування на об'єкти, що лежать нижче або вище площини трубки. Схил і тек розміщені на одній осі незалежно. Схил весь час утримує індекс в горизонтальному положенні, лімба повертається щодо нього разом із візирною трубкою. У момент закінчення візування лімба фіксується щодо схилю та проти індексу виявляється зафіксованим розподіл, що вказує кут у градусах, який утворює візирна трубка з горизонтом. На корпусі приладу розміщені шкали для обчислення висот за різних кутів [6, с. 61]. Для визначення ухилу за допомогою екліметра на схилі відміряється база – 20 метрів (або відповідно зменшена), на одному кінці встановлюється рейка, висотою, рівною відстані від землі до рівня ока спостерігача, а на іншому кінці здійснюється візування на верхній кінець рейки за роз'єданого схилю та лімба і фіксується показання приладу [6, с. 62]. Отримані за допомогою екліметра дані мають велике значення для призначення різноманітних експертиз.

Не менш важливе в розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, використання такого технічного засобу, як фотоапарат. Під час розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, доречно використовувати фотоапарати зі стереографічною зйомкою. Така зйомка являє собою реалізацію сучасного наукового методу, який дозволяє за фотознімком прояснювати всі питання щодо розмірів і відстаней між об'єктами, автоматично креслити масштабні плани місця події. За радянських часів М.В. Салтевським на основі фотокамери «Зеніт» було сконструйовано економічно вигідний вимірювальний фотоапарат ФСМ-1, що дозволяв отримувати вимірювальні знімки з накладеною перспективною координатною сіткою, яка дозволяє зчитувати інформацію візуально [7, с. 59–61]. Фотоапарати з такими можливостями, без сумніву, варто відносити до групи спеціальних техніко-криміналістичних засобів.

Найрозповсюдженішими сьогодні є цифрові фотоапарати, що мають низку переваг перед плівочними. Свого часу перехід до «цифри» супроводжувався деякими побоюваннями, пов'язаними з визначенням доказової сили такого матеріалу. Проте, попри всі застереження і перестороги, перевага цифрового відеозапису і цифрової фотографії над звичайною є беззаперечною завдяки можливості швидкого перегляду та роздрукування зафіксованого об'єкта, швидкого пересилання інформації будь-якому адресату за допомогою комп'ютерної мережі, можливості оперативного оброблення електронного зображення, а за необхідності – можливості фіксації об'єкта в динаміці. Водночас зрозуміло, що конструктивні особливості карток пам'яті, зокрема й розмірні характеристики та можливості зберігання інформації, дають їм перевагу над дисками [8, с. 170–171].

Використання наведених вище засобів стає неможливим у разі, якщо це відбувається вночі, особливо якщо ділянка місцевості зовсім не освітлюється. Найчастіше така ситуація спостерігається під час проведення огляду місця дорожньо-транспортної пригоди, оскільки значна кількість таких пригод трапляється після заходу сонця. У такому разі варто використовувати освітлювальну техніку (засоби освітлення). Такі засоби застосовують для штучного освітлення ділянок місцевості, закритих приміщень, предметів і людей під час судово-слідчої діяльності. Для цього використовують стаціонарні й переносні джерела освітлення побутового та спеціального призначення [1, с. 195].

Окрему увагу варто приділити засобам вилучення слідів із місця події. За їх допомогою під час розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації

транспорту, можуть вилучатися найрізноманітніші сліди: сліди людини (сліди крові, волосся, поту, відбитки пальців рук тощо), а також сліди транспортного засобу (протектори шин; уламки скла й інші різноманітні уламки транспортного засобу; мастильні та паливні матеріали тощо). Сьогодні існує чимало способів вилучення слідів із місця події. Зокрема, для вилучення об'ємних слідів можна застосовувати різноманітні зліпкові маси.

Висновки. Отже, техніко-криміналістичними засобами, які використовуються під час розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, називають сукупність пристроїв, приладів, інструментів, матеріалів тощо, які використовуються уповноваженими суб'єктами під час здійснення досудового розслідування таких кримінальних правопорушень із метою встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні. Зважаючи на велику кількість вищенаведених засобів, їх дослідження доречно проводити зі здійсненням їх класифікації. Таку класифікацію пропонується розуміти як процес поділу техніко-криміналістичних засобів досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, на групи за наперед встановленими критеріями класифікації, які вказують на їхні найсуттєвіші ознаки. Водночас за критерій класифікації даних засобів було обрано галузь знань і виокремлено: 1) загальні технічні засоби; 2) технічні засоби, що використовуються в інших галузях знань і були пристосовані для потреб техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування наведеної категорії злочинів; 3) спеціально створені для здійснення техніко-криміналістичного забезпечення досліджуваної діяльності засоби. Як окремі й такі, що найчастіше використовуються під час здійснення досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, нами було проаналізовано такі техніко-криміналістичні засоби: вимірювальні пристрої (рулетка; вимірювальне дорожнє колесо; електронний вимірювач відстані, або лазерна далекомірна рулетка; штангельциркуль; екліметр); фотоапарат; освітлювальна техніка (засоби освітлення); зліпкові маси. Аналіз окремих техніко-криміналістичних засобів, що використовуються під час розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, буде здійснено під час дослідження особливостей проведення слідчого огляду та слідчого експерименту.

Список використаних джерел:

1. Біленчук П.Д., Семаков Г.С. Криміналістика. Кредитно-модульний курс : [підручник] / П.Д. Біленчук, Г.С. Семаков ; за заг. ред. П.Д. Біленчука. – 4-е вид., змін., допов. і доопр. – К. : Дакор, 2014. – 520 с.
2. Удовенко Ж.В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Ж.В. Удовенко. – К., 2004. – 205 с.
3. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криміналістика : [учебник для вузов] / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская ; под ред. Р.С. Белкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2006. – 992 с.
4. Таран О.В. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці : [тезиси доп.] / О.В. Таран // Криміналістика XXI ст. : міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листопада 2009 р. – Х. : Право, 2010. – С. 153–157.
5. Белкин Р.С. Криміналістическая энциклопедия / Р.С. Белкин. – 2-е изд. доп. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
6. Глогов О.М., Гриневич Г.Я. Графический метод фиксации хода и результатов следственных действий. Схематические и масштабные планы : [учебное пособие] / О.М. Глогов, Г.Я. Гриневич. – Л., 1981. – 68 с.
7. Салтевський С.В. Криміналістика : у сучасному викладі : [підручник] / С.В. Салтевський. – К. : Кондор, 2008. – 588 с.
8. Королишин І.М. Деякі проблеми процесуального та технічного характеру для вирішення питання щодо статусу речових доказів, отриманих шляхом фіксації за допомогою цифрових фото- та відеозаписів / І.М. Королишин // Криміналістичний вісник. – 2010. – № 1(13). – С. 169–172.